

Смірная С.М.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту,
*Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Smirnaia Svitlana,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Financial
and Economic Security, Accounting and Auditing,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

АДАПТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Смірная С.М. Адаптація підприємства в контексті забезпечення його економічної безпеки. У статті досліджено сутність процесу адаптації підприємства до впливів зовнішнього середовища та адаптивної реакції суб'єкта господарювання на дії зовнішніх чинників для забезпечення його економічної безпеки й ефективного функціонування. Акцентовано увагу на доцільності застосування активної поведінкової моделі поведіння підприємства у відповідь на зовнішні впливи під час адаптації підприємства до нових умов зовнішнього середовища для досягнення цілей бізнесу. На основі універсального підходу до розуміння адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища зазначено сутність процесу адаптації суб'єкта підприємництва до зовнішніх впливів як способу забезпечення його економічної безпеки. З використанням узагальнених висновків морфологічного аналізу понять «адаптація» та «адаптивність» уточнено поняття адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища як необхідного складника виживання підприємства за умов ринку і розуміння зазначеного процесу як гнучкого пристосування та своєчасного реагування на зовнішні зміни для зміцнення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішнє середовище, загрози економічній безпеці підприємства, адаптація, адаптивність.

Смирная С.М. Адаптация предприятия в контексте обеспечения его экономической безопасности. В статье исследована сущность процесса адаптации предприятия к воздействию внешней среды и адаптивной реакции субъекта хозяйствования на действие внешних факторов для обеспечения его экономической безопасности и эффективного функционирования. Акцентировано внимание на целесообразности применения активной поведенческой модели предприятия в ответ на внешние воздействия при адаптации предприятия к новым условиям внешней среды для достижения целей бизнеса. На основе универсального подхода к пониманию адаптации предприятия к изменениям внешней среды указана сущность процесса адаптации субъекта предпринимательства к внешним воздействиям как способа обеспечения его экономической безопасности. С использованием обобщенных выводов морфологического анализа понятий «адаптация» и «адаптивность» уточнено понятие адаптации предприятия к изменениям внешней среды как необходимой составляющей выживания предприятия в условиях рынка и понимания указанного процесса как гибкого приспособления и своевременного реагирования на внешние изменения для укрепления экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, внешняя среда, угрозы экономической безопасности предприятия, адаптация, адаптивность.

Smirnaia Svitlana. Adaptation of the enterprise in the context of ensuring its economic security. The stable functioning of business entities and their sustainable development under the current business conditions are inextricably linked with the need to ensure the security component of domestic enterprises. Instability of the environment causes the need to secure the operation of economic entities from the negative impact of external factors and to identify the possibilities of adapting the economic entity to a changing environment. In relation to this, the study of the process of adaptation of the enterprise to the external environment as a means of ensuring its economic security for the realization of the strategic interests of the business entity becomes relevant. The disclosure of the essence of enterprise adaptation to changing environmental conditions as a process of flexible adaptation to rapid changes in the external environment confirms the expediency of choosing an active behavioural model of the enterprise in response to external influences in a market economy. The mentioned model indicates the readiness of the enterprise to adapt in view of the changing market situation and determines the effectiveness of ensuring the security component of the business entity. Active adaptation of the enterprise as a means of ensuring its economic security is used to

create the most attractive conditions for its own development and is manifested through the forecasting of potential and actual threats to the security status of the business entity; while organizing activities to prevent possible dangers through the use of a forward-looking type of security management; through the organization of response to threats that arise during the operation of the enterprise. In order to effectively adapt the enterprise to changes in the external environment, the system of economic security of the economic entity should be provided with a certain organizational and economic toolset that can be transformed in the process of operation of the enterprise and its adaptation to changing conditions of the market environment. In order to increase the efficiency of the development of the system of enterprise economic security, it is appropriate to distinguish in the general system of strategic management of the enterprise a specific direction of management of processes of the enterprise adaptation to external changes that take place under the influence of potential and real threats and risks of unstable environment. Further research is needed in the direction of designing changes in the system of economic security of the business entity on the demand for its survivability and developing a complex of adaptation measures in view of the most flexible and efficient adaptation of the economic system of the enterprise to changing conditions of the environment.

Key words: economic security, external environment, threats to economic security of enterprise, adaptation, adaptability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах ринкових трансформацій функціонування вітчизняних підприємств відбувається під впливом потенційних і реальних загроз та ризиків мінливого зовнішнього середовища, характерною особливістю яких є ускладнена прогнозованість їхніх наслідків. Надзвичайно швидкі зміни, що відбуваються на макроекономічному рівні, суттєво впливають на діяльність суб'єктів господарювання на рівні мікроекономіки. Стабільне функціонування суб'єктів підприємництва та їх сталий розвиток за сучасних умов ведення бізнесу нерозривно пов'язані з необхідністю забезпечення безпекового складника діяльності вітчизняних підприємств, оскільки пріоритет сталого й безпечного розвитку є загально визначним у подальшому розвитку економічних систем.

Нестабільність оточуючого середовища зумовлює необхідність забезпечення функціонування суб'єктів господарської діяльності від негативного впливу зовнішніх чинників та виявлення можливостей пристосування господарюючого суб'єкта до умов зовнішнього середовища, що змінюються. У зв'язку із цим актуальності набуває дослідження процесу адаптації підприємства до впливів зовнішнього середовища та адаптивної реакції суб'єкта господарювання на дії зовнішніх чинників для забезпечення його економічної безпеки та ефективного функціонування суб'єкта підприємництва в короткостроковій і довготривалій перспективі.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання забезпечення економічної безпеки підприємств та основи побудови системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності розглядалися вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами. Вагомий науковий внесок у цьому аспекті безпекології зробили такі вчені, як: О.М. Вовк, К. Горячева, Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський, Г.В. Козаченко, К.В. Кривобок, О.М. Ляшенко, З.О. Османова, Г.Г. Снопенко, М.Б. Тумар, В.М. Ячменьова [1-10] та ін. Слід зазначити, що погляди вчених стосовно методологічних засад управління економічною безпекою підприємства та ключових принципів побудови дієвої системи економічної безпеки у цілому збігаються.

Проте подальшого дослідження потребують можливості пристосування підприємства до змін зовнішнього середовища та його реагування на зовнішні впливи для забезпечення безпекового складника його господарської діяльності. Конкретизації потребує процес адаптації підприємства в контексті забезпечення його економічної безпеки та розвитку здатності суб'єкта господарювання до проявів адаптивної реакції на зміну чинників зовнішнього середовища, яка разом із конкурентоспроможністю вважається основою економічної стійкості діяльності підприємства.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження адаптації підприємства до впливів зовнішнього середовища як способу забезпечення його економічної безпеки задля реалізації стратегічних інтересів суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виходячи з розуміння економічної безпеки підприємства як стану господарюючого суб'єкта, за якого він за найбільш ефективного використання наявних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз і досягає цілей бізнесу в умовах конкуренції [1, с. 17], у забезпеченні економічної безпеки слід виділити триаду компонентів, які характеризують підприємство як складну економічну систему, що прагне вижити в складних умовах існування. Забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання стає життєво важливою потребою та основою його функціонування для підприємства, яке орієнтоване на економічний успіх (отримання прибутку) в короткостроковій і тривалій перспективі [2, с. 60]. Із цього погляду триадою домінант, що відображають процес забезпечення діяльності підприємства в сучасному економічному середовищі за досягнення стратегічної мети підприємництва, слід уважати такі компоненти: економічні інтереси підприємства – загрози економічній безпеці підприємства – чинники економічного успіху.

За сучасних умов економічних перетворень на успішність бізнесу істотний вплив мають макроекономічні реалії та зовнішні загрози діяльності підприємства, котрі доволі складно передбачити з достатньою ймовірністю настання бажаного результату через невизначеність ринкової ситуації та непередбачуваність змін оточуючого середовища. Як зазначають

дослідники [1-4], до макроекономічних впливів на розвиток підприємництва в Україні, що можуть становити низку потенційних небезпек для бізнесу, належать: загальний стан національної економіки; геополітичні процеси; стан грошової системи; правові норми, що регулюють економічні відносини; недосконале комерційне законодавство; інвестиційний клімат у країні; етап реформування багатьох сфер життя; обсяг і структура ринку; наявність та ступінь розвитку виробничої інфраструктури; рівень забезпеченості різноманітними видами ресурсів; культура ведення бізнесу тощо.

Протистояння реальним і потенційним загрозам діяльності суб'єкта господарської діяльності визначається як домінуюча мета управління економічною безпекою підприємства [5, с. 237]; у рамках постулатів теорії розвитку економічна безпека розглядається з двох позицій – як форма розвитку суб'єкта та як форма протистояння суб'єкта загрозам. При цьому вказується на значні впливи зовнішнього середовища на діяльність підприємства, керованість яких із боку підприємства є обмеженою, адже рівень нестабільності зовнішнього середовища оцінюється як мінімум трьома характеристиками: складністю, динамічністю та невизначеністю [6, с. 17]. За гармонізаційним підходом до розуміння економічної безпеки підприємства протистояння зовнішнім загрозам базується на взаємоузгодженні економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища [5, с. 69]: інвесторів, споживачів, постачальників, конкурентів, держави. Узгодження економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів оточуючого середовища визначається як імперативна мета управління економічною безпекою підприємства [7, с. 65; 5, с. 211].

У роботі [4, с. 82] під час обґрунтування доцільності забезпечення превентивного захисту в системі загроз економічної безпеки підприємства остання в повноцінному вигляді визначається як комплекс напрямів керованого впливу з боку менеджменту суб'єкта підприємництва щодо локалізації загроз; ключовими аспектами зазначеного впливу є правове, технічне, організаційно-управлінське й інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства. Оскільки під час здійснення економічної діяльності в ринкових умовах господарювання за наявності конкуренції, що посилюється, завжди існує загроза матеріальному становищу, інтелектуальній власності підприємства, небезпека нанесення збитків, то виникає й певне обмеження контролю власником бізнесу або прав на нього. З огляду на це, підвищується значущість здатності підприємства до вчасної й гнучкої адаптації суб'єкта господарської діяльності до змін ринкового середовища в ситуації неминучого вибору управлінських рішень із наявних альтернатив економічної поведінки підприємства. Тобто ситуація ризику, яка є невід'ємним атрибутом ринкової економіки, під час управління економічною безпекою підприємства ставить за необхідне розроблення та реалізацію низки заходів щодо захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз. Але, як справедливо стверджується в дослідженні [4, с. 83], застосування подібної «захисної» стратегії безпеки передбачає так звану пасивну адаптацію підприємства до змін зовнішнього середовища, котра в контексті забезпечення економічної безпеки трактується, насамперед, як стратегія захисту суб'єкта господарювання та його законних прав й інтересів у сфері підприємницької діяльності,

що пов'язане зі збереженням майна підприємства, його ресурсів та захистом інформації.

Проте за сучасних ринкових умов здійснення підприємницької діяльності в управлінні економічною безпекою підприємства все більшого практичного значення набувають розроблення та реалізація стратегії безпеки, орієнтованої на виявлення і попередження реальних та потенційних загроз безпековому стану підприємства для мінімізації негативних наслідків економічного ризику, а отже, спрямованої на сприяння ефективній адаптації підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища [8, с. 193]. У цьому разі йдеться про доцільність проведення активної адаптації підприємства до загроз безпековому стану суб'єкта підприємництва внаслідок зовнішніх впливів через використання реальних можливостей від продуктивної взаємодії із зовнішнім середовищем для реалізації стратегічних інтересів підприємства. «Зовнішній складник економічної безпеки підприємства відбиває його здатність організувати взаємодію із зовнішнім середовищем так, щоб забезпечити превентивний захист від існуючих і потенційних загроз, а також реалізувати можливості підвищення рівня економічної безпеки» [4, с. 83]. Активна поведінкова модель поведінки підприємства у відповідь на зовнішні впливи є найбільш притаманною ринковим умовам господарювання та визначає готовність підприємства до адаптації з огляду на мінливу ринкову ситуацію. Активна адаптація підприємства як засіб забезпечення його економічної безпеки застосовується з метою створення найбільш привабливих умов для власного розвитку та проявляється через прогнозування потенційних і реальних загроз безпековому стану суб'єкта підприємництва; під час організації діяльності для попередження можливих небезпек завдяки застосуванню випереджувального типу управління безпекою; через організацію діяльності з реагування на загрози, які виникають у процесі функціонування підприємства.

Поняття адаптації підприємства до впливу зовнішнього середовища «...є певною мірою універсальним і передбачає внесення змін до його діяльності з метою забезпечення економічної безпеки» [3, с. 180]. Саме процес реагування на загрози та нарощування рівня захисту за підвищення ефективності застосування необхідних ресурсів і являє собою розвиток системи економічної безпеки підприємства [9, с. 126]. Тобто під адаптивною реакцією підприємства на вплив зовнішнього середовища розуміється зміна стратегічних цілей діяльності підприємства або способів досягнення економічного успіху, що суттєво впливають на взаємовідносини підприємства із зовнішнім середовищем. У роботі [10, с. 347] підкреслюється, що «адаптація як процес або дія підприємства, орієнтована на будь-що, не може бути постійною величиною і змінюється в просторі та часі». Процес адаптації, своєю чергою, слід розуміти як процес внесення змін у функціонування внутрішніх систем і в діяльність підрозділів підприємства, що супроводжують адаптивну реакцію суб'єкта підприємництва на зовнішні впливи. Виділяють параметричну і структурну адаптацію підприємства до змін зовнішнього середовища. Під параметричною адаптацією економічної системи слід розуміти корекцію параметрів поведінки системи для її повернення в потрібний стан; вона припускає зміну внутрішніх підсистем підприємства (наприклад, випуск нової продукції, освоєння нової технології, зміна ринків збуту тощо).

Структурна адаптація передбачає зміну самої структури внутрішньої системи підприємства, появу нових внутрішніх підсистем або ліквідацію чинних. Здатність економічної системи до структурної адаптації у відповідь на впливи зовнішнього середовища та мінливі умови ринку, а також здатність економічної системи до саморегулювання слід розуміти як її гнучкість [11, с. 188].

Отже, саме зміни системи економічної безпеки є основою адаптації підприємства до загроз і забезпечують, за умови економічної доцільності, підвищення ефективності роботи підприємства та досягнення поставлених стратегічних цілей у нарощуванні конкурентоспроможності підприємства [9, с. 127]. Метою адаптації підприємства до чинників впливу зовнішнього середовища є забезпечення його економічної безпеки через підвищення ефективності використання ресурсів, забезпечення балансу інтересів підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, зміцнення або збереження його ринкових позицій для забезпечення конкурентоздатності. Серед можливих напрямів розроблення та реалізації адаптаційних заходів залежно від чинників впливу виділяють такі: адаптація підприємства до нововведень (освоєння нових видів продукції та нових технологій); адаптація підприємства до змін кон'юнктури ринку (вихід на нові сегменти ринку); адаптація підприємства до соціально-культурних і політико-правових умов (урахування рівня соціального розвитку та змін законодавства) [3, с. 180-181].

Як свідчить дослідження стосовно ролі процесу адаптації підприємства до впливу зовнішніх чинників щодо забезпечення належного рівня економічної безпеки суб'єкта підприємництва, у науковій літературі у цьому аспекті застосовуються такі споріднені поняття, як «адаптація» та «адаптивність». На підставі докладного морфологічного аналізу сутності зазначених понять, викладеного в роботі [10, с. 347], визначається, що стосовно адаптації, як правило, як ключове слово застосовуються терміни «процес», «приспосовання» та «здатність», тоді як під час розкриття сутності адаптивності превалюють такі значення, як «властивість», «здатність», «реакція» та «характеристика». На основі узагальнення різноманітних теоретичних підходів до трактування досліджуваних понять під час виявлення їх ідентичності і відмінності автори справедливо стверджують, що адаптацію

здебільшого розглядають як процес пристосування, зміни параметрів, складників і самої системи загалом, а адаптивність розглядається як властивість, здатність і характеристика системи. Застосовуючи універсальний підхід до виявлення ідентичності та відмінності адаптації й адаптивності, наведений у роботі [10], слід зазначити, що в контексті забезпечення економічної безпеки й процес адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища, й адаптивність суб'єкта підприємництва до зовнішніх впливів доречним є уважати необхідними складниками для виживання підприємства в ринкових умовах господарювання, для його ефективного функціонування в нових умовах зовнішнього середовища, котрі зазнали певних змін, гнучкого пристосування до них та своєчасного реагування на зміни задля зміцнення економічної безпеки та забезпечення надійності безпекової системи підприємства.

Отже, для ефективної адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища система економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності, яка, будучи залежною від особливостей окремого підприємства (рівня його розвитку, структури та величини, виробничого потенціалу та ефективності його використання, напряму діяльності та галузі, конкурентного середовища тощо), є унікальною для кожного підприємства [1, с. 23], має бути забезпеченою певним організаційно-економічним інструментарієм, що здатен трансформуватися в процесі функціонування підприємства та його пристосування до мінливих умов ринкового середовища.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, управління процесами адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища вважається одним з елементів стратегічного управління, що впливає на процес розвитку всієї системи економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності.

Для підвищення ефективності розвитку системи економічної безпеки підприємства доцільними уявляються подальші дослідження в напрямі проектування змін системи економічної безпеки суб'єкта підприємництва на вимогу щодо її живучості та розроблення комплексу адаптаційних заходів з огляду на найбільш гнучке і результативне пристосування економічної системи підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2009. 256 с.
2. Тумар М.Б. Основи економічної безпеки підприємства : навчальний посібник. Київ : Хай-Тек Прес, 2008. 232 с.
3. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.
4. Снопенко Г.Г. Економічний аспект: превентивний захист в системі загроз економічній безпеці підприємства. *Часопис економічних реформ*. 2013. № 2 (10). С. 82-87.
5. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.
6. Кривобок К.В. Методичний підхід до діагностики впливу зовнішнього середовища на адаптивність. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 2-2 (45). С. 16-20.
7. Горячева К. Фінансова безпека підприємства: сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2003. № 8. С. 65-67.
8. Смірная С.М. Формування стратегії фінансово-економічної безпеки підприємства. *Modern Economics*. 2018. Вип. 8 (2018). С. 190-198.
9. Вовк О.М. Управління розвитком системи економічної безпеки підприємства: теоретичні аспекти. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 6 (11). С. 125-129.
10. Ячменьова В.М., Османова З.О. Сутність понять «адаптація» та «адаптивність». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 684. С. 346-353.
11. Спільник І.В., Ярошук О.В. Принцип системності в аналітичних дослідженнях. *Економічний аналіз*. 2018. № 2. Т. 2. С. 182-190.